

Aspecte din viața socială a lucrătorilor de la exploatarea minieră Roșia Montană în secolul al XIX-lea

Dr. IOAN DORDEA

Zăcămintul de la Roșia Montană este considerat ca unul dintre cele mai importante concentrații aurifere din țara noastră și chiar din Europa, fiind cunoscut, de multă vreme, în întreaga lume, prin remarcabilele sale eșantioane de aur nativ. Oportunitatea abordării unei lucrări asupra istoriei și dezvoltării localității și exploatării cu același nume, Roșia Montană - Alburnus Major, se datorează, înainte de toate, existenței, în arhivele din țară și din străinătate, a unui material arhivistic imens, constituit din documente și fotografii de mare valoare cu privire exclusivă la mineritul din Roșia Montană, dar și necesității elaborării unor noi lucrări¹ care să contribuie la cunoașterea mai îndeaproape a

¹ Există o literatură bogată cu privire la Roșia Montană, începând cu cunoscuta lucrare a lui Samuel Köleséri, *Auraria Romano-Dacica*, Cibinii (Klausenburg), 1717, 287 p., continuând cu cele ale mineralogilor din veacul al XVIII-lea, Ignaz von Born, *Briefe über mineralogische Gegenstände auf seiner Reise durch das Temeser-Banat, Siebenbürgen, Ober- und Niederrungarn*, Frankfurt, Leipzig, 1774, 228 p.; Müller von Reichenstein, *Mineralgeschichte der Goldbergwerke in dem Verespataker Gebirge*, în „Bergbaukunde”, 1, Leipzig, p. 37-91 și, mai ales, a celor din secolul al XIX-lea, dintre care amintim pe cele ale lui Friedrich Hauer, Franz Fötterle, *Geologische Uebersicht der Bergbaue der österreichischen Monarchie*, Wien, 1855, 174 p.; J. M. Ackner, *Mineralogie Siebenbürgens mit geognostischen Andeutungen*, Hermannstadt, 1855, 391 p.; Fr. Posepny, *Studien im Verespataker Erzdistrikt*, în „Verhandlungen der k. k. geologischen Reichsanstalt”, Wien, 1867, XVII; Téglás Gábor, *Tanulmányak a rómaiak dáciái aranybányászatáról* (Studii despre mineritul din Dacia), vol. I-II, Budapesta, 1889-1891. În secolul trecut, lucrări ca cele ale lui V. Pușcariu, C. I. Moțaș, *Minele de aur de la Roșia Montană*, în „Analele Minelor”, nr. 3, 1919, p. 171-179; Vasile Cristescu, *Viața economică în Dacia romană*, Pitești, 1929; David Prodan, *Date asupra mineritului Transilvaniei în preajma anului revoluționar 1848*, în „Studii. Revistă de istorie”, III/3 1950, p. 65-80; Vasile Pârvan, *Dacia*, București, Editura Științifică, 1967; V. Ivanovici, D. Giușcă, *Evoluția geologică a Munților Metaliferi*, București, 1969, sau mai recent apărute, Ion Berbelec, *Zăcămintele de aur*, București, Editura Tehnică, 1985; Rainer Slotta, Volker Wollmann, Ioan Dordea, *Silber und Salz in Siebenbürgen* (în continuare *Silber*), vol. I-VI, Bochum, 1999-2002, întregesc informația privitoare la exploatarea aurifere din Munții Apuseni, o bibliografie foarte cuprinzătoare fiind publicată în revista „Lapis 8”, nr. 10, 1983, p. 5-10.

vieții social-culturale, a tradițiilor și obiceiurilor locuitorilor din zonă. Alegerea temei enunțate a fost determinată și de alte „argumente” care vin în sprijinul prezentării „înainte de toate” a istoriei vechii localități și exploatarea miniere Roșia Montană, având în vedere faptul că, în așa-numitul „cadrilater de aur transilvănean” din cadrul Munților Metaliferi din Transilvania, de-a lungul secolelor, alături de exploatarea auriferă de la Roșia Montană, au existat și funcționat, încă din perioada preromană și romană, și alte localități și exploatarea miniere renumite care meritau și merită în continuare atenția cercetătorilor, a specialiștilor, a publicului interesat. Astfel, în afară de orașul *Zlatna-Ampelum*, important centru administrativ pentru mineritul și topitoriile din Transilvania², o semnificație deosebită pentru cunoașterea mineritului transilvănean o prezintă exploatarea miniere de la *Baia de Arieș*, o localitate care în evul mediu a beneficiat de numeroase libertăți miniere, o localitate care în întreg districtul minier a fost singura posesiune regală³ – *civitas regalis* –. Aici, și-a avut sediul, în veacul al XIV-lea, Cămara monetară și minieră transilvăneană; *Săcărâmb*, exploatarea auriferă din perioada Daciei romane, a cărei extracție a fost reluată abia la jumătatea veacului al XVIII-lea, dar devenită cea mai mare exploatarea de aur și argint din Transilvania în secolul al XIX-lea, în care, conform situațiilor întocmite în perioada 1848-1867, s-a obținut o producție totală de 5940, 75 kg de aur și argint, aducând un venit net de 750.746 florini⁴; Ruda-Brad sau complexul *Ruda-Zdrăholț*, vestită pentru adâncimea la care s-a pătruns în perioada romană - 45 m sub nivelul galeriei principale prin intermediul „treptelor romane” săpate în rocă sterilă, foarte dură, pe o lungime de 180 m, cu cele două filoane bogate în aur nativ – Sofia și Michaeli – cunoscută în secolele XVIII-XIX sub numele de „Ruda 12 Apostoli”⁵. Descoperiri arheologice importante din

² Aici a fost, în perioada antichității romane, sediul administrației miniere romane de la primele sale începuturi și până în a doua jumătate a secolului al III-lea al e.n., iar în evul mediu și mai târziu, în perioada stăpânirii habsburgice, sediul Oficiului Superior și al Inspectoratului Superior Minier pentru minerit și topitorii și al Administrației miniere și monetare; cf. *Îndrumător în Arhivele Statului județul Cluj*, I, București, 1979, p. 58-93.

³ *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen* (în continuare: *Urkundenbuch*) vol. I (1191-1342) Sibiu, 1892; vol. II (1342-1390), Sibiu, 1897; vol. III (1391-1415), Sibiu, 1902; vol. IV (1416-1437), Sibiu, 1937; vol. V (1438-1457), București 1975; vol. VI (1458-1473), București, 1981; vol. VII (1474-1486), București, 1991.

⁴ Inkey Béla, *Nagyág földtani és bányászati viszonyai* (Condițiile geografice și miniere de la Săcărâmb), Budapesta, 1885, p. 175.

⁵ Cf. V. Wollmann, Volker Wollmann, *Mineritul metalifer, extragerea sării și carierele de piatră în Dacia romană* (în continuare *Mineritul*), Cluj-Napoca, 1996, p. 134; vezi și J. L. Neugeboren, *Das Goldbergwerk bei Ruda unweit Brad und dessen*

perioada antichității romane sunt în zona din N-V Zlatnei, la exploatarea minieră Fața Băii sau la exploatarea de la Almasu Mare, precum și minele de la Băia de Criș și din împrejurimile sale.

Un argument principal în favoarea prezentării unui studiu al Roșiei Montane, îl reprezintă vechimea și exploatarea, aproape fără întreruperi, a aurului la Roșia Montană începând din epoca bronzului mijlociu și până în zilele noastre⁶, lucru mai rar întâlnit la toate celelalte dintre exploatarea menționate mai sus, multe dintre ele, mai devreme sau mai târziu, încetându-și, parțial sau complet, activitatea. Exploatarea aproape fără întreruperi - este vorba despre o întrerupere temporară, dar, se pare, nu totală, în perioada secolelor VIII-X, când, nici izvoarele epigrafice, nici izvoarele arheologice și nici cele documentare nu atestă cert existența vreunei activități, perioadă în care exploatarea antică de la Roșia Montană - Alburnus Major, se pare, s-a prăbușit complet, minele au fost părăsite, cunoștințele tehnice necesare au fost uitate, iar populația rămasă n-a mai continuat mineritul. Este plauzibilă, însă, și pentru această perioadă, la fel ca pentru perioada bronzului, părerea exprimată de profesorul Hartmann că la Roșia Montană și în împrejurimi aurul se obținea în acele vremuri mai cu seamă de pe cursul râurilor prin vechea și tradițională spălare a aurului⁷.

Atracția deosebită pe care Roșia Montană a stârnit-o în rândul călătorilor străini, care și-au îndreptat pașii spre aceste meleaguri, al istoricilor, dar mai ales al specialiștilor din domeniul așa-numitei „arheologii montanistice”, care au trăit și muncit în Transilvania⁸, printre care putem aminti mineralogi și geologi cu pasiune pentru arheologie ca Ignaz von Born, J. E. von Fichtel, Müller von

Aufschwung in der neuesten Zeit, în „Verhandlungen und Mitteilungen des siebenbürgischen Vereins für Naturwissenschaften zu Hermannstadt”, 3, 1852, p. 142-146.

⁶ Cercetările lui Hartmann asupra conținutului în aur al minei de aur de la Roșia Montană au demonstrat că, conținutul în cupru al aurului este similar celui din perioada bronzului; cf. Alex. Hartmann, *Spektralanalytische Untersuchungen bronzzeitlichen Goldfunde des Donauraumes*, în „Germania”, 46, 1968, p. 17-19.

⁷ „daß die mittelbronzezeitlichen Funde wahrscheinlich auf die Goldvorkommen des siebenbürgischen Erzgebirges in Form seiner Sekundärenlagerstätten zurückgeführt werden können, d.h. also dem Waschgold der Flußläufe entstammen”; cf. V. Wollmann, *Prähistorischer Bergbau in Siebenbürgen*, în *Silber*, vol. I, p. 21.

⁸ Arhiva Tezaurariatului minier și cea a Direcției miniere din Cluj conțin numeroase documente privitoare la activitatea de producție și de cercetare desfășurată în Transilvania; cf. D.J.A.N. Cluj, fond *Tezaurariatul Minier al Transilvaniei* (în continuare *TM*) 1838/2135, fond *Direcția Minieră Cluj* (în continuare *DMC*) 1865/1783, 4881, 5971, 1866/1513, 2709, 4595, 6432.

Reichenstein, Johann Grimm⁹, Gustav Tschermak¹⁰, Frantisek Posepny, Benhard von Cotta¹¹, Franz von Hauer¹² sau cu deosebire arheologul M. J. Ackner și care se constituie într-un alt argument, a reprezentat-o, în afara aspectului oarecum ciudat, cu totul deosebit, al aglomerării de galerii și guri de mină pe munții din împrejurimi, al aglomerării de șteampuri și case, vitalitatea cu care oamenii locului, cu deosebire, sau, cei veniți din alte părți, fie ei funcționari sau tehnicieni, ingineri, geologi sau topografi, fie mineri, sau simpli lucrători, reluau cu îndârjire și cu multă trudă, de fiecare dată, atunci când nimeni nu mai credea posibil, extracția aurului. O reluau în galeriile distruse din diverse motive sau deja abandonate, o reluau în galeriile inundate, sau, de cele mai multe ori, o reluau din inițiativa statului, cu știința prospectării și explorării, prin deschiderea de noi perimetre, Roșia Montană „renăsând de fiecare dată din propria-i cenușă” cu producții mari de aur și argint. S-a întâmplat această revigorare chiar începând cu așezarea romană Alburnus Major, în „aurariae daciae”, la scurt timp după războaiele marcomanice (166-167), iar faptul că viața în districtul minier al Roșiei Montane s-a normalizat și producția a avut chiar o creștere o dovedesc cu prisosință izvoarele epigrafice¹³. S-a întâmplat de nenumărate ori în evul mediu, s-a întâmplat în perioadele de foamete, epidemii, de tulburări politice și de războaie, minele au decăzut de nenumărate ori în perioada îndelungatei administrări habsburgice¹⁴, ajungând într-o stare aproape impracticabilă. Minele de aur de la Roșia Montană au trecut prin perioade de criză a exploatării în adâncime a aurului, dar și cu reveniri spectaculoase ale creșterii producției în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, o dată cu începutul revoluției industriale, a celei tehnice, dar, mai ales, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, o dată cu deschiderea principalelor galerii și modernizarea utilajelor de extracție și preparare, printre care cele mai renumite sunt galeriile Sfânta Cruce - Orlea și

⁹ *Einige Bemerkungen über die geognostischen und bergbaulichen Verhältnisse von Vöröspatak in Siebenbürgen*, în „Jahrbuch der k. k. geologischen Reichsanstalt”, 3, 1852, p. 54-66; vezi și *Silber*, vol IV, p. 343-349.

¹⁰ *Das siebenbürgische Goldfeld*, în „Schriften des Vereins zur Verbreitung naturwissenschaftlicher Kenntnisse in Wien”, 1866/1867, p. 3-21.

¹¹ *Die Goldlagerstätten von Vöröspatak in Siebenbürgen*, în „Berg- und Hüttenmännischen Zeitung 20”, 1861, nr. 18, p. 173-176.

¹² *Der Goldbergbau von Vöröspatak in Siebenbürgen*, în „Jahrbuch der k. k. Geologischen Reichsanstalt”, 2, 1851, p. 64-93.

¹³ *Inscripțiile Daciei Romane*, colecție îngrijită de D.M. Pippidi și I.I. Rusu, vol. I (1975), vol. III/1 (1977), vol. III/2 (1980), vol. III/3 (1983), vol. III/4 (1985).

¹⁴ Numeroase rapoarte confirmă starea de decădere a minelor de la Roșia Montană, dificultățile întâmpinate de acționarii privați, necesitatea abandonării, sau reducerii activității; cf. *TM*, 1845/3363; *DMC*, 1855/2538.

Catronța¹⁵. Închideri de mine, reducerea aproape cu desăvârșire a exploatării la Roșia Montană s-au întâmplat în perioada interbelică și se întâmplă și în zilele noastre. Se întâmplă acum, la fel cum s-a întâmplat de atâtea ori în condiții de schimbări și transformări politice și social-economice. A încetat exploatarea la multe galerii, s-a redus în mod simțitor numerosul personal din adâncuri și de la suprafață, dar, în urma cercetărilor care s-au făcut mai mulți ani în zona localității Roșia Montană, s-au găsit noi și uriașe rezerve însumând peste 250 tone de aur și peste 1600 tone de argint. Se pune problema unui nou început, a unei noi renașteri a antice și renumitei exploatări de la Alburnus Major și prin aceasta a activității miniere din vechea așezare. Dar cu ce preț? Unii sunt pro, alții sunt contra. Investitorii, „Societatea Mixtă Roșia Montană Gold Corporation” oferă celor 300 de familii din Roșia Montană locuințe pe bază de negocieri individuale¹⁶. Proiectul de la Roșia Montană beneficiază de facilitățile oferite zonelor defavorizate și de Legea Minelor. La fel ca în anii '70, când pe muntele „Cetatea” s-a deschis cea mai mare exploatare din țară și prin extracția „la suprafață” s-a distrus o mare parte din monumentul natural, ocrotit de lege¹⁷ – atunci cu o altitudine de 1004 m, acum sub 900 m – tot așa și acum, se pune problema conservării unui patrimoniu mult mai important – cel al unei localități miniere multimilenare. Cei de la Șantierul arheologic, cu toată silința lor, nu credem că vor putea ține pasul cu proiectele investitorilor astfel că, acum, cu atât mai mult, se dovedește foarte utilă întreprinderea comună a instituțiilor muzeistice, arhivistice, etnografice sau chiar a celor miniere de înregistrare pe diverse suporturi: peliculă fotografică, CD-ROM, albume, mulaje, hârtie, ba chiar de conservare fizică a valoroaselor monumente arheologice sau de arheologie industrială din zonă.

Un argument, tot atât de important în alegerea prezentării acestei exploatări, este cel legat de istoricul localității și al exploatării miniere¹⁸, extrem de particulare, de specifice și, cu totul deosebite de celelalte exploatări aurifere din zona Munților Apuseni, anume, cel cu privire la statutul juridic aparte de

¹⁵ TM 1814/12961; DMC 1855/2538, 1856/4253, 4676; vezi și L. Vajda, *Extracția și prelucrarea metalelor neferoase în Transilvania (1848-1867)* (în continuare, *Extracția*), în „Acta Musei Napocensis” (în continuare AMN), IV, 1967, p. 237-249.

¹⁶ În anul 1998 s-a organizat Societatea Mixtă Roșia Montană - Gold Corporation, 75% din acțiuni revenind Companiei „Gabriel Resources Limited” iar 25% Companiei Naționale „Minvest”, cu sediul la Deva; cf. Violeta Nicula, *Alburnus Maior - Roșia Montană. Milenii de existență*, Turda, 2001, p. 55-56.

¹⁷ Teodor Fodor, *Monumente ale naturii de pe meleagurile clujene și ocrotirea lor*, Cluj, 1968, p. 41-42.

¹⁸ Paul Niedermaier, *Zur Entstehung von Goldbach (Roșia Montană)*, în Silber, vol. IV, p. 163-166.

care s-au bucurat locuitorii din Abrud și Roșia Montană vreme de peste 600 de ani. Localitatea Roșia Montană a fost parte integrantă a Țării Abrudului – *Terra Obruth* – încă din anul 1201¹⁹. La 1320, Terra Obruth era constituit într-un district întins de care ținea și Zlatna²⁰, Abrudul fiind localitatea principală care a dat și numele ținutului. Abrudul, pe lângă privilegiile obținute pentru coloniștii germani²¹ și ceilalți locuitori în vederea practicării mineritului, s-a emancipat la sfârșitul secolului al XV-lea de sub puterea seniorială și a devenit oraș liber, un așa-numit loc taxal²². Vechile privilegii miniere obținute din partea regalității ungare în veacurile al XIV-lea și al XV-lea au fost transmise, confirmate²³ și păstrate în secolele următoare, mineritul Abrudului și, prin acesta, al Roșiei Montane fiind reglementat astfel, în mare parte, și pentru multă vreme, de așa-numitul „obicei al pământului”. Statute sau părți din statutele după care se desfășurau activitățile miniere începând din veacul al XVI-lea au fost păstrate cu mare grijă în arhiva orașului tocmai pentru apărarea acestor tradiții miniere cu totul speciale²⁴. Speciale erau și prevederile potrivit cărora minerii români din Abrud – la fel cu ei mai apoi și cei din alte localități miniere: Baia de Criș, Bucium, Ruda, Almașu Mare, Dupăpiatră, Stănișa – aveau dreptul, potrivit rezoluției din anul 1764, reluată în anul 1771, de a alege din rândul lor maistrul minier sau maistrul topitor, iar acestora li se acorda dreptul de a judeca neînțelegerile, certurile și disputele mai mici – *judices pedanei* – fiind subordonați Tribunalului minier²⁵. O mai dovedește și faptul că, în jurul anului

¹⁹ *Urkundenbuch*, vol. I, p. 111.

²⁰ *Ibidem*, vol. I, p. 665, vol. II, p. 263.

²¹ G. Gündisch, *Deutsche Bergwerkssiedlungen in dem siebenbürgischen Erzgebirge*, în „Deutsche Forschung im Südosten”, 1, 1942.

²² TM 1746/137/2; A. Sofalvi, *Institutiones Juris Metallici in usum M. Principatus Transilvaniae* (în continuare, *Institutiones*), vol. II, Cluj, 1838, p. 215-216.

²³ Între dispozițiile date de Carol al III-lea pentru reorganizarea mineritului în anul 1722 au fost și cele privitoare la confirmarea privilegiilor orașului Abrud și a înființării unui tribunal minier în localitate (cf. Franz Anton Schmidt, *Chronologisch-systematische Sammlung der Berggesetze der Königreich Ungarn, Kroatien, Dalmatien, Slavonien und des Grossfürstenthums Siebenbürgen* (în continuare, *Schmidt*), vol. VI, p. 161-167, măsură repetată și întărită de Maria Tereza la 1746, prin confirmarea privilegiilor, a libertăților și imunităților miniere (cf. *Schmidt*, VII, p. 116-117); D.J.A.N. Cluj, fond *Oficiul Superior Minier Zlatna* (în continuare, *OSMZ*) 1746/750. Magistratul orașului Abrud intervine și la sfârșitul veacului al XVIII-lea pentru menținerea acestor privilegii, libertăți și jurisdicție proprie (cf. *Schmidt*, XIX, p. 36-37).

²⁴ Lukács László, *Az erdélyi nemesfém-bányászat jelene és jövője* (Prezentul și viitorul mineritului de metale nobile din Transilvania), (în continuare, *Az erdélyi*), Budapesta, 1879, p. 12.

²⁵ TM, 1771/49/4.

1850, așa-numita „*Constitutio montana Abrudbaniensis*” era în vigoare pentru organizarea mineritului local și a administrației, iar o perioadă îndelungată de timp Tribunalul minier a funcționat la Abrud²⁶.

Cu toate că în documente se vorbește uneori despre minele de aur de la Abrud, aici nu s-a exploatat niciodată aur ci numai în minele aparținătoare de acesta, Abrudul fiind sediul administrației minelor și al principalilor acționari posesori de mine și galerii. Trebuie precizat însă că, abia în anul 1525, s-a folosit denumirea latină „*rubeo flumine*”, Valea Roșie, iar în anul 1589 și în traducere maghiară *Verespatak*, pentru ca în 1733 să apară și sub numele de Roșia. Profesorul de matematică din Cluj Jan Fridwaldszky pomenește, în lucrarea sa *Mineralogia magni Principatus Transylvaniae*, Cluj, 1767, preluând de la S. Köleséri, denumirea românească de „Roșia”, asociind, în mod eronat, ca etimologie, faptul că Abrudul și-ar trage numele din limba română și anume „*Aurud*”, adică exploatare de aur²⁷. Denumirea Roșia provine de la așezarea sa, între munți, în zona unde curge pârâul numit Fioieș, în care apa are culoarea roșie-cărmăzie, din cauza rocilor de unde izvoarește și pe unde trece²⁸. Denumirea oficială de „Oraș minier Roșia Montană” (*Bergstadt Roșia Montana*), prin desprinderea de comuna minieră Abrud (*Abrudbanyaer Berggemeinde*), formată la vremea respectivă din localitățile Abrud - Roșia Montană - Corna, a avut loc în anul 1856 cu toate că, neoficial, încă din anul 1849, în acte apare denumirea de Comuna Roșia Montană („*Berggemeinde Roșia Montana*” — *Verespatak*)²⁹.

²⁶ Tribunalul Minier din Abrud, înființat în anul 1722, este mutat de către Maria Tereza, în 1746, la Zlatna, la Abrud funcționând, din 1780, cu întreruperi, Sedria montanică judiciară Abrud și cu rol de Tribunal Minier substituit începând cu anul 1787. După Revoluția de la 1848, în anul 1849 s-a înființat Poliția minieră Roșia Montană în locul Tribunalului Minier Abrud desființat, acesta din urmă a funcționat apoi ca instanță specială în subordinea Tribunalului ținutal din Alba Iulia. La 20 februarie 1863, o dată cu reorganizarea instanțelor judecătorești din Transilvania, atribuțiile Tribunalului Ținutal Alba Iulia au fost preluate de Tribunalul Minier Abrud până în anul 1871. Pentru evoluția organizării judecătorești miniere vezi: *Schmidt*, vol. VI, p. 161-167; vol. VII, p. 96-105; 315-321, 321-339; vol. XIII, p. 319-340; vol. XVII, p. 331-336; vol. XVIII, p. 5-25; p. 30-38; p. 365-366, 386-387, 481-483; vol. XIX, p. 87-91, 107-121, 134-148; *Instituțiile din Transilvania și actele create (1848-1923)*. Lucrare în manuscris la D. J. A. N. Cluj, precum și documentele din fondul TM, 1701/13; 1747/799, 147/5.

²⁷ Cf. *Călători străini despre Țările Române*, vol IX, București, Editura Academiei Române, 1997, p. 527.

²⁸ Violeta Nicula, *op. cit.*, p. 9.

²⁹ DMC, 1856/4249.

*

Cercetările efectuate de-a lungul anilor asupra exploatării aurifere istorice de la Roșia Montană au avut ca obiect, cu mici excepții, teme legate de geologia, mineralogia și topografia zonei, dar mai ales cu privire la extracția, producția și valorificarea metalelor nobile și mai puțin referitoare la situația socio-profesională a funcționarilor, specialiștilor și lucrătorilor din mine și din unitățile de preparare a minereurilor extrase la suprafață. Lucrări mai importante abordând aceste aspecte sunt numeroase, printre altele, amintim doar pe cea de început a relatărilor despre relațiile de muncă ale minerilor în antichitate, redactată de Franz X. Henne, *Beiträge zur dakischen Geschichte*, Alba-Iulia, 1834, respectiv, lucrarea mai recentă, bilingvă româno-germană, a profesorului Volker Wollmann, apărută sub egida Muzeului Mineritului din Germania, de la Bochum (Deutsches Bergbau Museum Bochum) în anul 1996, intitulată: *Mineritul metalifer, extragerea sării și carierele de piatră în Dacia romană*, care, de asemenea, abordează și analizează aspecte sociale ale mineritului din Dacia romană. Viața și munca deosebit de grea, condițiile sociale și lipsurile permanente de care se loveau cei mai mulți dintre locuitorii zonei, cu deosebire minierii din zona Munților Apuseni, au fost consemnate în nenumărate lucrări³⁰, unele dintre acestea remarcabile prin originalitatea cu care au surprins realitatea și duritatea vieții minerului și a familiei sale. „Localitatea Roșia de lângă Abrud – scria M. David – e o aglomerare de lume, cu aspect de târgușor, extraordinar de specializată în viață minieră. Locuitorii de aici n-au o palmă de pământ de cultură sau de exploatare minieră, ci neam de neam au lucrat măruntaiele pământului la scos piatra de aur. În ziua când mina nu va mai da aurul suficient, atunci această așezare nu va mai avea rațiune să existe. Când din cauza împrejurărilor lipsește carbidul sau praful de pușcă și deci, nu mai e de lucru, cea mai cumplită jale se coboară în sufletul familiilor din Roșia căci sunt amenințați să moară de foame. Această grozavă ironie, am avut ocazia s-o simt. Nemaipomenit ! Să stai pe un munte de aur și să « n-ai pită de trei săptămâni »”³¹.

În istoriografia română sau, în general, în istoriografia marxistă din estul Europei de după cel de-al doilea război mondial și până în deceniul al IX-lea al

³⁰ I. Rusu-Abrudeanu, *Moșii. Calvarul unui popor eroic dar nedreptățit*, București, 1928; D. Prodan, *op. cit.*; Carol Pap Szatmári, *Erdélyi képekben* (Transilvania în imagini), Cluj, 1841; Szentkirályi Zsigmond, *Az erdélyi bányászat ismertetése nemzetigazdasági, köz-és magánjogi tekintetben* (Considerații asupra mineritului din Transilvania din punct de vedere național și economic și din punctul de vedere al dreptului public și privat) (în continuare *Az erdélyi*), Cluj, 1841.

³¹ M. David, *Munții Apuseni*, București, Editura Cartea Românească, 1922, p. 28.

secolului trecut, tratarea aspectelor socio-profesionale sau a celor privind obținerea unor revendicări economico-sociale de către lucrătorii din minerit au fost asociate, de regulă, luptei de clasă a maselor populare³² asuprite de clasele stăpânitoare și de reprezentanții ei – în cazul nostru, autoritățile camerale centrale și locale, cele comitatense – fără a se scoate în evidență, cu claritate, și demersurile, măsurile, intervențiile statului, desigur, direct interesat și în funcție de disponibilitățile financiare de la un moment dat, pentru asigurarea condițiilor de muncă și de viață necesare creșterii randamentului în muncă al lucrătorilor în vederea sporirii productivității muncii, a scăderii prețului de cost, a obținerii, în final, a unor beneficii, chintesența oricărei activități productive rentabile, necesitând o nouă abordare prin folosirea informațiilor cuprinse în rapoartele și situațiile statistice păstrate în arhivele montanistice. Cartea istoricului maghiar Toth Zoltan, *Mișcările țărănești din Munții Apuseni până la 1848*, București, Editura Academiei RPR, 1955, chiar dacă se încadrează perfect în rândul acestor categorii de lucrări, se constituie într-un studiu fundamental pentru cunoașterea vieții politice, social-economice și cultural-religioase a locuitorilor din Munții Apuseni, cu deosebire a minerilor de pe domeniul de mijloc al Zlatnei, cu centrul său minier Abrud-Roșia Montană. Elaborată pe baza unui bogat material arhivistic, din arhivele românești, ungurești și vieneze, a colecțiilor de legi miniere, precum și a principalelor lucrări privitoare la minerit și metalurgie apărute pe parcursul a două secole, lucrarea prezintă un scurt și documentat istoric al mineritului din zona Munților Apuseni până la 1848, aspectele legate de viața socială, de lupta locuitorilor pentru drepturi economice fiind supuse unei pertinente analize.

O schiță a situației social-economice a lucrătorilor de la Roșia Montană în prima jumătate a secolului al XIX-lea și în perioada de după Revoluția de la 1848 și până la 1867, anul creării Monarhiei Austro-Ungare și deci, a unor schimbări petrecute în structura și organizarea mineritului transilvănean, ne-a fost ușurată de existența numeroaselor documente privitoare la viața socială, la asigurările de sănătate, la pensii, la diversele forme de întrajutorare păstrate în arhivele montanisticului din Transilvania, inedite, sau valorificate doar parțial. Pentru început, vom prezenta un tablou general asupra dezvoltării și evoluției mineritului din Transilvania în secolul al XIX-lea, întrucât acesta constituia una

³² Al. Neamțu, *Situația și lupta minerilor din Transilvania în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în „Anuarul Institutului de Istorie Cluj”, IV, 1961, p. 111-186; L. Vajda, M. Mirel, *Date privind situația și revendicările economice ale minerilor din salinele transilvane (1848-1867)*, în „AMN”, V, 1968, p. 433-443; L. Vajda, *Date privind mișcările muncitorilor de la exploatarea de minereu de fier și de cărbune și ale siderurgiștilor din Transilvania între anii 1848-1867*, în „AMN”, XII, 1975, p. 319-330.

din ramurile importante ale economiei sale în care se poate demonstra ascensiunea capitalismului și formarea mâinii de lucru salariate. Extractia aurului transilvănean a devenit cunoscută datorită structurii geologice specifice, a existenței numeroaselor filoane, dar mai ales a dimensiunilor avantajoase ale acestora, precum și datorită conținutului metalifer bogat al zăcămintelor, datorită diversității mineralizației aurifere, respectiv, formelor deosebite în care se prezintă aurul³³. O bună parte din aurul scos reprezenta așa-numitul aur nativ, a cărui puritate, pe baza analizelor vremii, era în medie de 16,5 carate adică de 0,6877%³⁴. Adesea, aurul se găsea în zăcăminte sub forma unor pipete: bulgări de câteva grame sau chiar blocuri de mai multe kilograme. Astfel, în mina de pe muntele Boi, din districtul minier Roșia Montană, a fost descoperit un bloc de minereu care în anul 1861 a dat 89,21 kg de aur și din care în decurs de numai o lună au fost extrase 28,7 kg, iar în anul 1862 s-au scos 82,01 kg de aur curat³⁵.

Imperiul habsburgic, potrivit percepțelor mercantile dominante la sfârșitul secolului al XVIII-lea și prin aceasta, potrivit puterii sale economice, va veni cu noi mijloace și modalități de prospectare și exploatare, cu mijloacele specifice sistemului capitalist. El va reglementa, va reorganiza și perfecționa mineritul, va încuraja cu precădere inițiativa particulară, va face investiții de stat, va deschide noi mine și mai ales topitorii pentru prelucrarea minereului mai puțin bogat. Creșterea continuă a producției în prima jumătate a secolului al XIX-lea se poate vedea atât din sporul producției miniere cât și din creșterea continuă a galeriilor și minelor deschise. Astfel, aurul nativ, schimbat la Oficiile de preschimbare a aurului, crește de la 78.106 pisete în 1801 la 135.413 pisete³⁶

³³ Ion Berbelec, *Zăcăminte de aur*, București, Editura Tehnică, 1985, p. 24-33; Michael Ganzelewski, *Roșia-Montană - Die geologischen Voraussetzungen*, în *Silber*, vol. IV, p. 18-26.

³⁴ Pálffy József, *Erdély aranybányászata* (Exploatarea aurului din Transilvania), Budapesta, 1855, p. 6.

³⁵ Szabó József, *Az abrudbánya-verespataki bányaterület és különösen a verespatak-orlai m. kir. bányászati Szent-Kereszt-altárna monographiaja* (Monografia circumscripției miniere Abrud-Roșia Montană cu o privire specială asupra galeriei statului Sfânta Cruce din Orlea) (în continuare, *Az abrudánya-verespataki*), în „Akadémiai Matematikai és Természettudományi közlemények”, XI, 1873, p. 316.

³⁶ Măsurile uzuale în minerit au următoarele echivalente: 1 maje = 100 fonți; 1 font = 2 mărci = 32 zloți = 128 quintici = 512 bani sau denari. 1 marcă = 53,17/19 pisete sau „măsurii”. 1 font = aprox. 500 grame. 1 piset = 1/48 dintr-o marcă sau 1/96 dintr-o libră metalică. 1 centenar = 100 de fonți sau libre, adică 50 kg. 1 Loton = ½ marcă; cf. *Călători străini despre Țările Române*, vol. I, 1968, p. 275; vol. II, 1970, p. 50; vol. VIII, 1983, p. 371; „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj”, I-II, 1958-1959, p. 160-161.

în 1830³⁷. Creșterea producției de aur se accentuează, astfel că la 1835 producția de aur a Transilvaniei se ridică la 16-17 măji, în anul 1842 la 18 măji³⁸, iar în preajma anului 1848 exploatarea aurului reprezenta una din cele mai importante resurse economice ale Transilvaniei.

Cele mai bogate zăcăminte auro-argintifere din Transilvania³⁹ erau în Munții Apuseni (aur și mai ales argint se mai exploatau la Băiuț și Valea Roșie, Cavnic, Firiza, în regiunea minieră Baia Mare⁴⁰, și la Rodna, în apropierea Bistriței). În Apuseni, pe o întindere totală de cca 800 km², regiunea auriferă ocupa un teritoriu de formă patrulateră, așa-numitul „cadrilater de aur transilvănean” de formă neregulată cu colțurile aflate în Baia de Arieș, Zlatna, Săcărâmb și Baia de Criș. Acest teritoriu reprezenta în realitate cea mai bogată regiune auriferă din Imperiul habsburgic, aflându-se și pe plan european printre cele mai renumite regiuni de atare natură. Aurul extras din Transilvania întrecea, în deceniul al șaptelea al secolului al XIX-lea, producția totală din Germania și Franța luate împreună. Mai mult decât atât, din minele transilvănene se extrăgea cca 43% din producția totală de aur a întregii Europe, iar din producția mondială pe anul 1867 îi reveneau acestei provincii cca 0,9%⁴¹.

În Munții Apuseni minele erau de trei categorii: 1. Minele mai mari, subordonate direct Tezaurariatului minier și apoi Direcției miniere, silvice și salinare, așa-numitele mine fiscale (erariale); 2. Minele particulare mai importante, exploatare de particulari sau societăți, aflate sub controlul direct al autorităților miniere cu o contabilitate proprie, ținută în mod regulat, cu liste de salarii întocmite și verificate săptămânal; 3. Micile întreprinderi de producători direcți, mai puțin controlate de autoritățile miniere, unele aflate în proprietatea unor orașeni liberi, cele mai multe în posesia iobagilor sau mai apoi a foștilor iobagi precum și în proprietatea unor vechi familii de mineri sau a descendenților acestora.

Munca salariată era principala formă de retribuire la exploatarea aflate sub controlul direct al statului și care, în perioada de care ne ocupăm, au cucerit tot mai mult teren față de mica producție. Munca salariată se practica și în micile

³⁷ Szentkirályi Zsigmond, *Az erdélyi*, p. 42.

³⁸ Kövári László, *Erdélyország statisztikája* (Statistica Transilvaniei), Cluj, 1847, p. 85.

³⁹ Exploatarea aurului se făcea, de regulă, împreună cu cea a argintului deoarece, în cele mai multe cazuri, aceste metale apar împreună în același minereu. Argintul se mai scoate împreună cu minereul de cupru și plumb.

⁴⁰ Ștefan Chicoș, *Bogățiile minerale ale României. Aurul și argintul*, în *Indicatorul minier al României pe anul 1925*, București, p. LXXIV-LXXIX.

⁴¹ *Contribuțiuni la istoricul industriei miniere în România*, București, 1931.

întreprinderi de producători direcți, cele de categoria a treia, dar într-o măsură mult mai mică decât în primele două. Minele producătorilor direcți au încă o mare însemnătate în această perioadă, deoarece munca pe cont propriu este mai productivă decât cea salariată și asigură continuitatea exploatării, chiar atunci când munca salariată nu mai era rentabilă. Ne vom ocupa mai întâi de cea de a treia categorie, cea a producătorilor direcți, ei fiind cei mai mulți, reprezentând în cea mai mare măsură specificul aparte al mineritului din zona Roșiei Montane.

Așa cum evidențiază documentele, producția de aur din Transilvania în veacurile XVIII și XIX și chiar în primele decenii ale secolului XX se desfășura în vechile forme, exploatarea metalelor prețioase în zona Munților Apuseni caracterizându-se, în genere, prin mici întreprinzători particulari, mici asociații țărănești, de regulă locuitorii acestor zone, cu procedee de extracție, obiceiuri, statute de drept minier formate în decurs de veacuri. Micile exploatări de aur și de argint de aici se caracterizau prin condiții specifice determinate, pe de o parte, de identitatea de interese a populației miniere, pe de alta, de problema proprietății, ca și de reglementarea utilizării și întreținerii instalațiilor mecanice folosite în comun⁴². Aceste mici întreprinderi, aceste mici asociații luau naștere de cele mai multe ori din nevoile stricte ale vieții de zi cu zi din aceste ținuturi muntoase, cu climă nefavorabilă, din nevoia, chiar cu șanse mai reduse de câștig, de a încerca obținerea mijloacelor necesare de trai. Căutarea asiduă, dar întâmplătoare, norocul puteau pe unii să-i înstărească, să-i ridice, pe cei mai mulți însă să-i mențină la limitele existenței, obligându-i să sape pământul, de cele mai multe ori cu rezultate slabe, adesea zadarnic.

Așa cum am mai arătat, teritoriul auro-argintifer al Munților Apuseni era cunoscut sub numele de *Regiunea minieră auriferă transilvăneană*, împărțit, la rândul lui, în cinci districte miniere: Abrud-Roșia Montană; Zlatna-Bucium; Săcărâmb; Boița și Baia de Criș⁴³. Înființarea lor a avut loc o dată cu promulgarea Legii austriece a minelor, în anul 1854, având ca principal scop asimilarea diferitelor statute miniere particulare, de mult existente, cu noile dispoziții juridice ale Legii minelor, evitarea inexactităților, a neregulilor ce s-ar fi putut ivi prin trecerea la noua lege. Dintre cele cinci districte miniere o importanță deosebită, prin vechimea statutelor sale, o avea districtul minier Abrud-Roșia Montană, care se constituia într-o instituție bine structurată, asigurarea activității miniere și menținerii micilor exploatări de aur și de argint de aici datorându-se, în mare măsură, ajutorului reciproc statuat în regulamentul de funcționare respectiv, susținerii materiale, la nivelul acestei instituții, a districtului minier din Roșia Montană. Pentru a corespunde menirii ce o avea

⁴² L. Vajda, *Extracția*, p. 244.

⁴³ Vezi și Lukács László, *Az erdelyi*, p. 17-18.

districtul minier, statutele după care își desfășura activitatea s-au modificat, s-au dezvoltat și s-au adaptat în cursul vremurilor potrivit împrejurărilor cărora trebuiau să le facă față. Multă vreme, exploatarea metalelor prețioase din districtul minier Roșia Montană se desfășura pe baza uzanțelor miniere locale, moștenite din generație în generație, de la strămoși. Prima consemnare a lor a fost făcută la jumătatea veacului al XVIII-lea⁴⁴, iar prin Regulamentul minelor din 19 iulie 1771 se întărește sistemul protecționist și de control al statului asupra mineritului particular. În anul 1776, Maria Terezia a aprobat ca uzanțele mai vechi să devină obligatorii în materie de procedee de exploatare minieră⁴⁵. „Constituția montanică de la Abrud”, astfel apărută, a necesitat modificări în anul 1858, după intrarea în vigoare a Legii austriece a minelor și în cursul verificării generale a statutelor locale ale fiecărei regiuni miniere, pentru ca, la 1 aprilie 1867, să-și piardă valabilitatea. Conform prevederilor Legii minelor și ținându-se seama de specificul local, atât de puternic înrădăcinat, s-au alcătuit „statute miniere”⁴⁶ pentru districtul minier Abrud-Roșia Montană, în care s-au definit procedeele lucrărilor de exploatare și atribuire a perimetrelor exclusivi de exploatare, procedee deosebite de cele cuprinse în Legea minelor, s-au prescris regulile pentru constituirea și funcționarea asociațiilor miniere, îndatoririle și drepturile personalului de conducere, formele exploatării gurilor de mină, s-au dat dispoziții referitoare la prelucrarea minereului de aur și de argint și la modalitățile retribuirii muncii, ale rezolvării problemelor litigioase etc.⁴⁷.

Pe teritoriul Districtului minier Abrud-Roșia Montană proprietatea minieră nu se împărțea în 128 de acțiuni sau așa-numitele părți de mină, *kuxe*, prevăzute în dreptul minier contemporan ci, de obicei în mai multe sau mai puține părți, iar fiecare din acestea în părți mai mici – câtimi (1/2, 1/4, 1/8, , 1/16) – după împrejurări și necesități⁴⁸. De aici rezulta că proprietățile miniere erau extrem de

⁴⁴ Articolele Novelare I-XIV din 1747 care au format apoi baza Regulamentului minier din Transilvania ; cf. *Bergordnung für das Fürstenthum Siebenbürgen*, în *Schmidt*, VII, p. 321-339; vezi și Toth Zoltan, *Mișcările țărănești...*, p. 80.

⁴⁵ A. Sófalvi, *Institutiones*, vol. I, p. 304.

⁴⁶ Un statut minier provizoriu pentru Districtul minier Abrud-Roșia Montană a fost elaborat la 3 iunie 1863, care apoi a fost revăzut în anul 1865 și supus aprobării în anul 1867 ; fond DMC, 1865/3047, 1867/1445.

⁴⁷ *Bányászati és Kohászati Lapok* (în continuare, *BKL*), Budapesta, 1906, vol. I, p. 70.

⁴⁸ Fiecare mină este împărțită în anumite “părți ideale”, denumite în mod obișnuit *kuxe*, pentru ca să poată fi stabilită numeric cota fiecărui acționar, care trebuie observată la împărțirea cheltuielilor și a veniturilor din mine. Dreptul minier precizează însă că fiecare mină obișnuită este împărțită în asemenea 128 de *kuxe* ; cf. Antonius Faber, *Principia juris metallici hungarici*, Pojon, 1824, p. 141; A. Sófalvi, *Institutiones*, p. 72-73; Lukács László, *Az erdélyi*, p. 30-31.

divizate pe suprafețe și astfel minele erau strâns apropiate una de cealaltă⁴⁹. Asociațiile miniere erau conduse de director, de proprietarul minei și de supraveghetori. Pentru munca desfășurată, aceștia nu primeau salarii, ci produse miniere. De regulă, înșiși proprietarii loturilor împărțeau în stare brută produsele, minereul sau aurul nativ, proporțional cu părțile pe care le posedau. Pentru acoperirea cheltuielilor care nu aduceau venituri imediate, pe baza hotărârilor luate în adunările generale ale asociațiilor, se alocu sume suplimentare, iar asociatul care nu-și achita datoriile putea să piardă partea printr-o sumară procedură judiciară a autorităților miniere, această parte revenind asociațiilor⁵⁰.

Proprietarul fiecărei părți de mină (kuxă) trebuia să asigure el însuși muncitori pentru mină, tot proporțional cu numărul părților pe care le posedea. Dacă nu era în stare, el însuși și familia lui trebuiau să presteze în mină munca ce le revenea. Cele 192 de asociații existente în anul 1867 în Districtul minier Abrud-Roșia Montană ocupau un teritoriu relativ redus, de numai 359 ha, iar exploatarea se desfășura pe filoanele și blocurile auro-argintifere din dealurile Orlea, Igrenul, Văidoaia, Letea, Cârnicul, Cârnicelul, Ainișul, Zeus, Gaur, Carpinul și Boi⁵¹.

Mineritul metalifer practicat în zona Munților Apuseni, deși se întemeia pe vechi tradiții, se exercita cu mijloace și tehnică cu totul rudimentare până târziu în secolul al XX-lea. Extracția propriu-zisă se făcea aproape exclusiv în straturile de la suprafață, pe locuri deja exploatare, fără vreun plan sau deviz de lucru întocmit în prealabil. Scopul principal era acoperirea necesităților zilnice și de aceea, deși se muncea din greu pentru fiecare gram de aur, lucrările pregătitoare necesare deschiderii și identificării filoanelor adesea nu se mai executau, în cel mai bun caz, se făceau împrumuturi din fondul asociației, așa-numitul *Pisetkreuzerfond*, pentru unele lucrări de prospectare a zăcămintului în perimetrul deținut. Dacă lucrările de exploatare nu se încheiau cu rezultate imediate, perimetrul săpat era părăsit și se începeau lucrări în altă parte. Exploatarea nivelelor ascunse mai în adâncime era, însă, exclusă din lipsă de capital și de unelte perfecționate, de un sistem unitar de extracție, bazat pe temelii solide. Odată extras, minereul era transportat la șteampuri, fie cu carul tras de un singur bou, fie în desagi cu calul la șteampul de lângă pârau. Șteampurile din lemn sau țărănești aflate pe teritoriul Districtului minier Abrud-Roșia Montană, al căror număr varia între 200-300 în jurul anului 1840, aveau o construcție primitivă atât în privința capacității săgeților cât și a tehnicii tratării

⁴⁹ BKL, 1892, p. 62.

⁵⁰ Lukács László, *Az erdélyi*, p. 32-33.

⁵¹ Szábó József, *Az Abrudbánya-Verespataki*, p. 314-317.

minereurilor zdrobite⁵², astfel că era firesc ca la procedurile de preparare și de prelucrare să se fi pierdut 75% din conținutul de aur al minereului, fiind dus de apă⁵³. Nivelul scăzut al tehnicii și ca urmare și al productivității muncii, epuizarea straturilor de suprafață, exploatarea întâmplătoare reduceau considerabil rezultatul muncii micilor întreprinzători. Aceste neajunsuri erau însă compensate prin cantitatea mai mare de muncă investită de micii întreprinzători care, adeseori împreună cu întreaga familie participau la extragerea și transportul la șteampuri a minereului. Este semnificativă în acest sens constatarea unui călător care, impresionat de eforturile familiilor de mineri din Roșia Montană, scria: „E poate fără precedent în lume ca acolo unde știința, capitalurile considerabile și forțele unite nu sunt în stare să aducă foloase, să se poată îmbogăți o familie care muncește cu sârguință”⁵⁴.

Cu toate metodele rudimentare de exploatare și de prelucrare a minereurilor, mai ales datorită condițiilor geologice date: conținut metalic relativ bogat al filoanelor, concentrate în galerii mai mici și, în special, datorită aurului nativ des întâlnit în cantități apreciable, Districtului minier Abrud-Roșia Montană îi revenea o parte considerabilă din producția de aur și argint a Transilvaniei. Astfel, la 1866 de aici se extrăgea peste un sfert, 26,4% din totalul producției de aur⁵⁵.

Alături de exploatările mici particulare și de asociații miniere cu capital mic, aparținând în majoritate unor proprietari țărani, funcționau însă și însemnate întreprinderi cu caracter de mare industrie printre acestea un rol important deținându-l minele de aur și de argint de la Roșia Montană. În rândul proprietarilor acestor întreprinderi, rolul conducător a revenit Tezaurariatului minier al Transilvaniei transformat, în anul 1849, în Direcția minieră, silvică și salinară cu sediul la Cluj. În afara Tezaurariatului montanistic, la exploatările miniere de la Roșia Montană acțiuni importante deținea familia imperială de la Viena, iar începând cu anul 1845 acționarii particulari au încheiat un contract asociindu-se cu Tezaurariatul pentru exploatarea zăcămintelor din zonă. În baza contractului încheiat cu asociațiile, acțiunile la galeria principală Sf. Cruce Orlea s-au împărțit după cum urmează: familia imperială, 8 kuxe, Tezaurariatul minier, 60 kuxe, acționarii particulari, 60 kuxe⁵⁶.

⁵² *Ibidem*, p. 318-319.

⁵³ I. Rusu-Abrudeanu, *op. cit.*, p. 246.

⁵⁴ Carol Pap Szatmári, *op. cit.*, p. 5-6.

⁵⁵ L. Vajda, *Extracția*, p. 247.

⁵⁶ *TM*, 1845/3363, 1846/3843 și *DMC*, 1856/4676; vezi și Lukács László, *Az erdélyi; Kremniczky A., Adatok a verespataki k. és társulati Orlai Szt.-Kerszt áltárna* (Date referitoare la galeria Sf. Cruce Orlea din Roșia Montană), în *BKL*, 1876, I, p. 22-24.

În perioada 1848-1867, minele de la Roșia Montană, alături de cele de la Săcărâmb, erau cele mai de seamă întreprinderi auro-argintifere aparținătoare Tezaurariatului montanistic austriac în Munții Apuseni. Aceste mine, prin producția lor bogată, au devenit întreprinderi rentabile, astfel că statul și-a îndreptat atenția aproape exclusiv asupra acestora, neglijând o bună parte din celelalte mine de metale prețioase, mai puțin sau deocamdată deloc rentabile, sistând chiar activitatea multora dintre ele.

Dintre minele de metale prețioase exploatate de particulari cele mai de seamă erau minele de la Ruda, care s-au constituit în anul 1858 în asociație minieră, sub numele folosit încă din anul 1787 de „Ruda 12 Apostoli”⁵⁷, printre ai cărei acționari figurau membri ai familiei baron Brukenthal, precum și „Asociația minieră Petru-Paul din Vulkoj”. Apreciind la modul general situația exploatărilor miniere de metale prețioase între 1848 și 1867 aflate în proprietate particulară, constatăm că ele aveau un rol secundar față de întreprinderile subordonate direct Tezaurariatului montanistic. Exploatățile particulare s-au cantonat în stagnarea în care se aflau încă din prima jumătate a secolului al XIX-lea, cauzele acesteia fiind de natură economico-socială, cea mai hotărâtoare a fost însă cea legată de eliberarea iobagilor în anul 1848, atunci când o mare parte dintre proprietarii de mine au pierdut forța de muncă gratuită.

Să încercăm, în cele ce urmează, o prezentare sumară a forței de muncă în industria extractivă din Transilvania, exemplificând cu situațiile constatate în Districtul minier Abrud-Roșia Montană în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și până în deceniul 7 al secolului al XIX-lea. De la început trebuie să spunem că o bună parte din forța de muncă calificată folosită în minerit consta din specialiști străini aduși chiar din secolele al XIII-lea și al XIV-lea, prevăzuți, așa cum am mai spus, cu numeroase privilegii; dar ei continuă să fie colonizați chiar o dată cu venirea habsburgilor în Transilvania și chiar în perioada de care ne ocupăm⁵⁸, din Austria, Germania, Italia, cu precădere, specialiști germani din așa-numitele “orașe miniere” (*Bergstädte*) din actuala Slovacie – fostele centre miniere de la Neusohl (Banska Bistrica), Schemnitz (Banska Stiavnica), Kremnicz. Asemenea coloniști au fost aduși și colonizați în toate centrele miniere din Transilvania tocmai pentru tradițiile miniere în care au crescut și pentru cunoștințele lor obținute în institutele miniere din țările lor pentru a contribui la ridicarea mineritului din această parte a Imperiului habsburgic. Se poate constata și preocuparea pentru pregătirea de cadre locale pentru nevoile mineritului, fie în școlile miniere înființate la sfârșitul veacului al XVIII-lea în

⁵⁷ *TM*, 1787/243; vezi și *Erdélyi Bányász Kalendarium 1844-re* (Calendarul minier al Transilvaniei pe anul 1844), Cluj, 1845.

⁵⁸ *TM*, 1699/5.

centrele miniere mai importante din Munții Apuseni⁵⁹, fie prin trimiterea celor mai destoinici dintre ei la Academia minieră din Schemnitz sau din Leoben (Austria)⁶⁰. În ceea ce privește personalul administrativ și de conducere al minelor, funcționarii minieri, aceștia erau recrutați de asemenea din centrele miniere importante din imperiu, dar și din rândul localnicilor, între care șefii de mine sau hutmanii. Cea mai mare parte din forța de muncă necesară exploatarea minelor era formată din locuitori băștinași, în „Țara Moșilor” ocupația principală fiind minierul.

După aceste considerente de ordin general mai dorim să menționăm că nu ne vom ocupa de personalul superior funcționăresc al minelor⁶¹, deoarece numărul lor este relativ mic, iar situația lor economică și social-culturală era la un nivel mult superior celorlalte categorii de lucrători din minieră. Trebuie menționat însă că, deși o serie de funcții erau bine remunerate – la sfârșitul veacului al XVIII-lea salariile funcționarilor de la Tezaurariatul minier era cuprins între 3000 florini, șeful montanisticului transilvănean, Franz Josef Müller Edler von Reichenstein⁶², și cca 100 florini un simplu funcționar de birou – numeroase documente arhivistice consemnează refuzul absolvenților instituțiilor miniere medii și superioare de a se prezenta la locul de muncă din Transilvania⁶³, obiecția principală fiind nivelul extrem de ridicat al prețurilor,

⁵⁹ Ileana Bozac, *Politica școlară a Curții din Viena în domeniul fiscal al Zlatnei în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea*, în “Studii și cercetări de istorie”, VII, 1956, p. 132-133; fond TM, 1784/604, 1788/744, 1795/937, 1797/2442. În anul 1835 se înființează la Săcărâmb o școală montanistică care trebuia să pregătească tehnicieni pentru minieră; cf. M. Mirel, A. Ardos, *Date privind începuturile învățământului profesional din Transilvania*, în “AMN”, 1967, IV, p. 215-235; TM, 1845/736.

⁶⁰ Decret al Camerei aulice din 18 martie 1781, prin care se dispunea ca elevii ai căror părinți sunt funcționari minieri, după absolvirea Academiei miniere, să poată fi angajați ca practicanți minieri; cf. Schmidt, XV, p. 122.

⁶¹ La 1851 personalul Administrației miniere de la Abrud era compus din administratorul minier și, în același timp, judecător minier substituit, inginer topograf, inspectorul șteampurilor, maistrul minier de la Orlea, contabilul, un practicant minier, doi candidați la posturile miniere, probatorul de la preschimbarea aurului. Personalul sanitar era compus din medicul minei și al orașului, un medic minier pentru Roșia Montană și un medic pentru Abrud. În statul de personal mai figurau doi preoți și doi învățători pentru romano-catolici la Abrud și Roșia Montană și câte un preot și învățător român la Roșia Montană și Abrud; cf. DMC, 1852/344.

⁶² Cf. I. Dordea, *Aus dem Leben und Wirken des Gubernialrats Franz Joseph Müller von Reichenstein als Leiter des Siebenbürgischen Bergwerksthesaurariats in den Jahren 1778-1802*, în “Res Montanarum. Zeitschrift des Montanhistorischen Vereins für Österreich”, 5/1992, p. 32-37; TM, Status personalis pro Anno 1799.

⁶³ DMC, 1852/6480.

dar și clima nefavorabilă, terenul arid, posibilitățile scăzute de aprovizionare cu bunuri de consum, de cazare, lipsa unei asistențe medicale permanente, depărtarea de principalele drumuri și căi de acces spre Europa centrală.

Personalul de execuție angajat la minele fiscului, principala forță de muncă din mineritul aurifer al Transilvaniei, a variat ca număr și ca specializări, în funcție și în concordanță cu mărimea, stadiul de exploatare și starea galeriilor, cu strictul necesar pentru buna desfășurare a activității la mine și la șteampuri. Astfel, dacă la galeria principală Sf. Cruce Orlea în faza sa de început lucrau, în anii 1784-1790⁶⁴, un număr de 20 până la 50 de lucrători între care mineri plătiți după timpul de muncă, *Schichtenhäuer*, sau mineri plătiți după cantitatea de minereu extras – *Gedinghäuer*— iar începând cu secolul al XIX-lea mineri plătiți după conținutul de metal prețios – *Halbhäuer* – sau *Erzhäuer* apoi vagonetari, ridicători la manej, alegătorii de minereu, tâmplari, zidari, fierari având în frunte un maestru minier (*Huttmann*), în anul 1842, în evidențele personalului minier înscris ca privilegiat în registrele de dare, figurau pentru Roșia Montană 693 de lucrători⁶⁵, iar în anul 1867 la Sf. Cruce Orlea erau angajați 5 mineri șefi de echipă, 150 de mineri permanenți, 32 de mineri nepermanenți, iar la șteampuri, 6 muncitori de șteamp, 12 nămolitori, 4 dulgheri și 46 de alți lucrători la selecționarea de minereu, conduși fiind de un conducător de mină și un contabil⁶⁶. Trebuie spus că, în conformitate cu Legea minelor din anul 1854, pusă în aplicare începând cu anul 1858, s-a întocmit și legiferat *Regulamentul de serviciu pentru funcționarii inferiori și muncitorii de la minele din subordinea Direcției miniere, silvice și salinare din Transilvania*⁶⁷. Se preciza cu claritate scopul regulamentului și categoriile de muncitori, între care un rol important îl aveau minerul superior (maistru) *Oberhäuer* și *Huttmann-ul*, urmând lucrătorii : miner principal, miner, miner-ucenic, tâmplari și dulgheri pentru armături, vagonetari, ridicători la instalațiile de extracție, lucrători la pompe, alegători și separatori ai minereului etc. Era precizat, de asemenea, statutul de angajat permanent sau temporar, disciplina obligatorie la locul de muncă, și chiar modul

⁶⁴ *TM*, 1784/354, 819; 1787/1310; 1789/931; 1790/457, 1819. În același timp, însă, la galeria Sfânta Treime din Cârnic aparținând de Roșia Montană, aflată în exploatare încă de la jumătatea veacului al XVIII-lea, între 1773 și 1790 numărul muncitorilor varia între 29 și 50; cf. *TM*, 1773/847, 952; 1777/600; 1782/719; 1790/1819.

⁶⁵ *Erdélyi Bányász Kalendarium 1844-re*, p. 118.

⁶⁶ Szabó József, *Az Abrudbánya*, p. 337-338.

⁶⁷ *Dienstordnung für mindere Diener und Arbeiter bei den der k.k. siebenbürgischen Berg, Forst, und Salinen Direction unterstehenden Bergbaue, DMC*, 1854/6923, p. 30-88; 1858/2625, 1858/6283. Tot în anul 1858, în conformitate cu Legea minelor, a fost întocmit *Regulamentul pentru personalul de supraveghere și muncitori de la Sf. Cruce Orlea - Roșia Montană*; cf. *DMC*, 1854/6923, p. 3-16.

de comportare în serviciu și în afara serviciului, salarizarea, bani pentru ajutor de boală, medicamente gratuite, tratamentul celor care au suferit accidente în timpul muncii, prevederi pentru ajutorarea văduvelor și orfanilor, amenzi și sancțiuni începând cu rețineri din salariu în favoarea Casei Frăției, până la desfacerea relațiilor contractuale de muncă.

În ceea ce privește proveniența forței de muncă, în zona Abrudului, a Roșiei Montane, inclusiv a Zlatnei, a fost asigurată de așa-numiții iobagi mineri până în jurul anului 1848, iobagi care erau folosiți la transportul minereului, a lemnului de mină și la munca propriu-zisă în subteran. În secolul al XIX-lea, o mare parte din țărâtime și-a pierdut pământul, eliberându-se de muncile agricole devenind forță de muncă liberă și astfel angajându-se în masă în minerit. În mineritul din Transilvania salariile erau neînchipuit de mici, ceea ce, firește, nu exclude tendința de urcare rezultată din cerere, dar arată, în același timp, că mizeria muncitorilor liberi era atât de mare, încât au fost siliți să se angajeze cu salarii relativ mici⁶⁸.

Munca în subteran a fost una dintre cele mai grele munci, plină de pericole neașteptate. Utilizarea până târziu, în secolul al XIX-lea, a târnăcoapelor, lopeților pentru înaintare și a forței umane sau a cailor pentru transportul cu vagonetii a fost procedeul cel mai obișnuit. Creșterea adâncimii în exploatare, utilizarea explozibilului pentru lucrările de pușcare, folosirea instrumentelor rudimentare, nerespectarea cât de cât a normelor de securitate a muncii au atras după sine înmulțirea accidentelor de muncă. Rapoartele și corespondența oficială contemporane relatează despre numeroasele accidente din minele de stat, între altele de la Roșia Montană, Săcărâmb și Baia de Arieș⁶⁹. Pe lângă existența pericolelor provocate de lipsa mijloacelor de protecție, mediul în care lucrau minerii era nesănătos, plin de gaze nocive datorită lipsei de instalații de aeraj, de aerisire adecvate⁷⁰.

În afara accidentelor de muncă, bolile profesionale, dar mai ales netratarea lor în timp, au contribuit la agravarea situației lucrătorilor din minerit și topitorii. Asistența medicală nu a fost asigurată la nivelul cerințelor. Deși unele exploatari mai mari precum cele de la Roșia Montană sau Săcărâmb, s-au îngrijit de existența personalului medical, acest lucru, nici pe departe nu însemna rezolvarea problemelor sanitare, lipsa medicamentelor, iar uneori prețul lor

⁶⁸ Kővári László, *Az erdély*, vol. I, Cluj, 1847, p. 87.

⁶⁹ *MT*, 1779/ 644; 1780/473. Autoritățile se văd nevoite de a lua măsuri pentru stabilirea fără părtinire a vinovaților în cazuri de accident tocmai pentru a se putea stabili ajutorul pentru văduve și orfani ; cf. *Schmidt*, vol XIV, p. 252.

⁷⁰ *MT*, 1784/831.

ridicat⁷¹ fiind adesea motive întemeiate pentru atenționarea forurilor camerale asupra acestor stări de lucruri⁷². Rapoartele medicale din secolele XVIII-XIX, întocmite în urma cotroalelor periodice efectuate în districtele miniere, oglindesc în mare măsură starea sănătății muncitorilor, în general, evidențiind însă faptul că numărul accidentelor arată o tendință continuă de creștere⁷³. Cele mai frecvente erau accidentele provocate de exploziile neașteptate ale pulberii folosite la spargerea rocii, soldate cu morți sau răniți foarte grav. Medicii din cadrul exploatărilor scoteau în evidență în rapoartele lor că în cele mai multe dintre localitățile miniere vizitate de ei bolile cele mai des întâlnite erau sifilisul, propunând în acest sens înființarea de spitale destinate lueticilor din Transilvania⁷⁴, reumatismul, tuberculoza, bronșita, bolile de stomac. De asemenea, îmbolnăvirile epidemice, ca tifosul, erau foarte frecvente.

Chiar din anul 1747, prin preluarea așa-zisului „Regulament minier”, o dată cu publicarea Articolelor Novelare și recunoașterea prin lege a valabilității statutelor locale, s-a stabilit timpul de lucru la 8 ore pentru lucrătorii din subteran, cu excepția sâmbetei, și la 12 ore pentru o parte din cei din subteran și pentru toți cei de la suprafață, el fiind preluat în regulamentul din 1858 cu 8 ore pentru toți lucrătorii. Tot aceste norme stabileau zilele de salariu, dar ele sufereau modificări frecvente. Salariul acelor care lucrau în subteran și la zi a fost stabilit oficial cu ora sau după cantitatea de minereu extras indiferent de conținutul minereului dar, așa cum am mai menționat, începând cu secolul al XIX-lea se renunță la această formă de salarizare, introducându-se plata după conținutul în metal prețios al minereului extras. Salariile în minerit au fost stabilite conform calității și cantității muncii depuse. Calitatea muncii a fost determinată însăși de calificarea minerului. Și în minerit, ca și în celelalte ramuri industriale, capitalismul genera ierarhia forțelor de muncă în paralel cu ierarhia

⁷¹ AL. Neamțu, *Aspecte ale asistenței medicale în mineritul din Transilvania oglindite în activitatea doctorilor Ioan Piuariu-Molnar și Vasile Popp*, în *Din trecutul medicinei muncii în România. Comunicări și note*, București, Editura Medicală, 1971, p. 42; Dispoziții privind livrarea de medicamente ieftine pentru mineri, *Schmidt*, vol. XVIII, p. 27, 270; sau obligativitatea întocmirii rapoartelor medicale sunt câteva măsuri luate de autorități pentru remedierea stării de sănătate din domeniul mineritului transilvan, *Schmidt*, vol. XIX, p. 391-395.

⁷² DMC, 1854/3161.

⁷³ DMC, 1854/726, 916, 1431.

⁷⁴ Gabriela Rusu, *Proiecte pentru înființarea unor staționare antiveneriene în Munții Apuseni la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, în *Spitale vechi și noi*, București, Editura Medicală, 1976, p. 111-120; vezi și TM, 1846/95; 1847/6226; 1848/959.

valorilor⁷⁵. Astfel, în minele de la Roșia Motană lucrau la 1842 cca 693 de lucrători din care 14 funcționari și maiștri mineri, restul repartizați, pe baza ierarhiei muncii, în 11 grupe de muncă. Șeful minei (*Der Bergschaffer*), care răspundea de problemele tehnice și controlul acestora, avea un salariu de 50 florini pe lună, iar restul angajaților aveau salariu ce varia între 5-10 florini. La Roșia Montană minimul de trai al unei familii miniere cu trei copii era în 1858 de 37 fl, în 1859 de 38 fl și în 1860 de 38 fl. Câștigul zilnic al unui miner principal era 52 de Xr, a minerilor care lucrau în acord de 57 Xr⁷⁶, ajungând pe lună la un venit cuprins între 30-33 florini⁷⁷.

Spre sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea se accentuează folosirea muncii salariate, mai rentabilă acum pentru stat, pentru ca la sfârșitul secolului al XIX-lea ea să devină predominantă. Mulți locuitori ai Munților Apuseni se angajează ca salariați la lucrul minelor. Salariile erau însă atât de mici, încât nu le ajungeau pentru traiul familiei⁷⁸. În aceste condiții, membrii majori ai familiei nu reușeau, cu toată strădania lor, să agonisească cele necesare pentru familie. De aceea, femeile și copiii nevârstnici sunt nevoiți să contribuie la munca pentru subzistență⁷⁹. Copiii erau folosiți mai mult la lucrările de suprafață și nu arareori în subteran. Separarea și alegerea minereului extras se făcea încă în subteran, înainte de a fi transportat la suprafață, și se efectua cu ajutorul copiilor, așa-numiții *Sauberjungen*. Grija iluminatului și a încărcării în vagoaneți a minereului era încredințată femeilor și copiilor. Cei mai mulți copii erau angajați pentru culesul minereului zdrobit în șteampuri, așa-numiții *Klauberjungen*, pentru spălatul și deznămolitul minereurilor. Condițiile de muncă în care acești copii erau obligați să lucreze erau inumane și se apropiau de acelea în care lucrau copiii în industria engleză la începutul secolului al XIX-lea⁸⁰.

Trebuie să spunem însă că, având în vedere natura și complexitatea muncii în minele metalifere, necesitatea obținerii unor câștiguri, dar mai ales obținerea unor profituri din banii investiți, autoritățile au fost determinate să dispună

⁷⁵ *Fond familial Nicolae Șoit*, Din mineritul ardelean (lucrare în manuscris), dosar 11, fila 2 (cotă provizorie).

⁷⁶ Cf. *TM*, 1859/6557; 1860/6040.

⁷⁷ *DMC*, 1854/400.

⁷⁸ La 1784 un minier care lucra la galeria Sf. Cruce Orlea de la Roșia Montană avea un venit lunar de 7 florini 44 creițari; cf. *TM*, 1784/819.

⁷⁹ La galeria Sf. Cruce Orlea din Roșia Montană în anul 1867 din cei 176 de lucrători angajați 23 erau femei și 20 erau copii Cf. L. Vajda, *Formarea muncitorimii salariate în industria minieră și metalurgică din Transilvania (1848-1867)*, în „AMN”, VI, 1969, p. 320.

⁸⁰ Cf. Ileana Bozac, *Exploatarea muncii copiilor în minele statului din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea*, în „Studii. Revistă de istorie”, XI, 1958, p. 106.

măsuri pentru protecția și ajutorarea muncitorilor mineri. Dacă urmărim documentele și legislația minieră la sfârșitul veacului al XVIII-lea, dar, mai ales, începând cu anul 1781, an în care, prin decretul din 30 martie, s-a înființat, în mod oficial, sistemul de pensii de stat pentru salariații din minerit⁸¹, și până în anul 1854, anul publicării Legii minelor, putem constata un număr însemnat de hotărâri, decrete sau legi care veneau în întâmpinarea cererilor lucrătorilor mineri în privința asigurărilor de sănătate, a ajutoarelor pentru văduve și orfani, a celor inapți de muncă, a asigurării minimului de asistență medicală și medicamente gratuite, asigurarea de locuințe de serviciu⁸² etc. Urmărind statul de pensii pe anul 1773, prin care se remunerau din fondul Casieriei miniere transilvănene cei îndreptățiți, adică un număr limitat de persoane, din fondurile existente la dispoziție, putem constata, nu numai cuantumul pensiei, care varia între 333 fl anual pentru văduva maistrului superior minier și 10 fl 24 creștari pentru fiul unui miner care a orbit în urma unui accident, ci și categoriile de persoane care puteau beneficia de pensii: mineri și funcționari mineri, lucrători din topitorii și de la preschimbarea aurului, văduve și orfani ale acestora, medici și felceri, așa-numiții *Phisicus* sau *Chirurgus* etc.⁸³. Pe parcursul anilor s-a intervenit pentru îmbunătățirea modului de atribuire a pensiilor, fiind promovat sistemul pensiilor celor mai mari pentru minerii din subteran cu vechimea neîntreruptă de peste 40 de ani⁸⁴ și obligativitatea deschiderii de matricole în care să fie înregistrate numele, anii de lucru efectuați, specialitatea, toate acestea pentru a se putea urmări vechimea în muncă. Nu putem încheia fără a aminti formele de întraajutorare specifice mineritului, renumitele Case ale Frăției (*Bruderlada*), Case de ajutor reciproc organizate în cadrul minei, și, în cazul Roșiei Montane, unele fonduri speciale de întraajutorare precum a fost cel înființat în anul 1790⁸⁵, așa-numitul fond pisetal Abrud-Roșia Montană (*Pisetalcreuzerfond*). Casa Frăției – *Bruderlada* – organizată la galeria Sf. Cruce Orlea de la Roșia Montană avea, între 1787-1791, un capital ce varia între 200 și 700 florini din care se ofereau membrilor fie cotă-parte pentru completarea pensiei, sau ajutor lunar pentru văduve și orfani, fie ajutoare în bani pentru procurarea de medicamente și achitarea onorariului medicilor, pentru tratamente, procurarea de cereale la prețuri mai mici. Prin Statutul Casei Frăției minerilor de la Sf. Cruce Orlea, din anul 1866, s-a aprobat mărirea sumelor pentru cazuri de boală și procurarea de medicamente și pentru ajutorul de înmormântare,

⁸¹ *Schmidt*, XV, p. 123-129.

⁸² *DMC*, 1853/6092.

⁸³ *TM*, 1773/952.

⁸⁴ *Schmidt*, XVIII, p. 213, 239-242, 253.

⁸⁵ *DMC*, 1854/6073.

reglementarea salariului medicilor din Abrud și Roșia Montană, punându-se accentul pe necesitatea asigurării achitării periodice a pensiilor din capitalul acumulat⁸⁶. Fondul pisetal Abrud-Roșia Montană, în al cărui statut se prevedea salarizarea din fond a medicilor și moașelor pentru tratarea minerilor accidentați, a celor bolnavi sau inapți de muncă în urma accidentelor, ajutorarea văduvelor și orfanilor, acordarea de împrumuturi celor care se ocupă cu minierul, ajutorarea tuturor proprietarilor de kuxe, șteampuri, lacuri de acumulare, apeducte, a celor care aveau greutăți la exploatarea și întreținerea propriilor perimetre a funcționat sub îndrumarea unui comitet, periodic fiind întocmită o dare de seamă asupra activității acestuia și asupra bugetului. Împrumutul în bani se limita la maximum 300 florini, cu o dobândă de 6%, urmând a fi restituit în maximum 3 ani⁸⁷. În cazul în care capitalul ar fi ajuns la suma de 200.000 florini, statutul preconiza construirea unui spital și a unei școli montanistice. Toți participanții la acest fond erau datori de a achita un creițar, iar din 1810 2 creițari după fiecare 1/5 de aur pisat din aurul adus la schimb la Oficiul de preschimbare a aurului din Abrud, fondul ajungând în anul 1878 la suma de 156.950 florini⁸⁸.

Ajutorul social s-a realizat și prin contribuția la care se angajau salariații permanenți, din al căror salariu se reținea taxa stabilită și care se depunea la casierie. Acești mineri beneficiau de concediu de odihnă plătit, bani de îngrijire medicală. O astfel de asociație a funcționat și la Orlea începând cu anul 1845, în anul 1878 deținând un capital de 67.700 florini⁸⁹.

Dar la personalul minier mai trebuie adăugată o altă categorie de căutători de aur: spălătorii de aur. Aceștia spălau aurul din nisipul apelor încă din vremea Daciei romane, ajungându-se, spre exemplu, la începutul veacului al XVIII-lea să constituie principala formă de obținere a aurului prin oficiile de schimb, autoritățile timpului încurajând prin privilegii⁹⁰ această activitate ce nu necesita investiții, dar care aducea venituri importante. Aurul în nisip se găsea în cantități mici, în scânteii numai, dar era un aur foarte fin. Spălatul aurului era o ocupație foarte intensă, el se practica de către o mare parte a populației Munților Apuseni până târziu, în veacul al XX-lea, așa cum o dovedesc numeroasele documente păstrate în fondurile Tezaurariatului montanistic al Transilvaniei, ajungându-se la organizarea lor pe companii⁹¹ – de regulă, zlătari țigani –, la conscrierea lor pentru a putea fi diferențiați de cei neorganizați, atribuindu-li-se privilegii

⁸⁶ *TM*, 1787/1310, 1788/65, 1789/931, 1790/457, 1819 și *DMC*, 1866/2935.

⁸⁷ Situația împrumuturilor efectuate în perioada 1819-1846; cf. *DMC*, 1854/6073, p. 1-26.

⁸⁸ Lukács László, *Az erdélyi*, p. 33.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 32.

⁹⁰ *Schmidt*, V, p. 468-472; VI, p.468; VII, p. 85-86; *TM*, 1769/195; 1786/10.

⁹¹ *Schmidt*, VII, p. 402-405; fond *OSMZ*, 1747/890, 1753/89; fond *TM*, 1783/1102.

asemănătoare cu ale celorlăți mineri, fiind reglementate contribuțiile de achitat față de stat și față de stăpânul feudal și stabilirea lor în anumite localități.

Viața, în mineri, nu a fost și nu este nici acum o viață ușoară. Celor care au practicat-o sau o practică și în prezent le datorăm foarte mult pentru lucrarea lor. Le închinăm aceste modeste rânduri, pentru rememorarea unei activități multimilenare desfășurate când mai bine când mai rău, dar totdeauna în folosul celor mulți.